

Krystyna Kubacka-Góral

OCHRONA ŚRODOWISKA W ORGANIZACJACH GOSPODARCZYCH POLSKI POŁUDNIOWO-ZACHODNIEJ

Istotne znaczenie w dziedzinie ochrony i racjonalnego kształtowania środowiska naturalnego, stanowiącego ogólnonarodowe dobro, mają obok środków prawnych i społecznych, także środki ekonomiczne, które doprowadziłyby do uwzględnienia w systemie funkcjonowania gospodarki całokształtu zagadnień ekologicznych i zapewniłyby ich egzekwowanie [1]. Mając to na uwadze oraz fakt, że katastrofalny stan naszego środowiska jest m. in. wynikiem prowadzenia działalności gospodarczej, przeprowadzono na przełomie 1986 i 1987 roku badania ankietowe organizacji gospodarczych regionu południowo-zachodniego, tj. województw zielonogórskiego, jeleniogórskiego, legnickiego, wałbrzyskiego, wrocławskiego i opolskiego. Badania te poświęcone były wybranym zagadnieniom środowiska naturalnego, rozumianego jako „ogół elemen-

wiedzi na drażliwe pytania dotyczące ochrony środowiska. W związku z tym, że badaniami objęto niewielką liczbę przedsiębiorstw, wnioski wynikające z analizy materiału badawczego wymagają potwierdzenia na większym materiale badawczym. Wskazane jest zatem w przyszłości pogłębienie i rozszerzenie badań. Najliczniejszą grupę spośród zakładów pracy objętych badaniami stanowiły przedsiębiorstwa, reprezentujące wszystkie grupy gałęzi przemysłu (37), a ponadto przedsiębiorstwa budowlane (2), transportowe (3) i przedsiębiorstwa gospodarki komunalnej (1). Największy liczbowo udział miały kolejno organizacje zatrudniające nie więcej niż 500 pracowników (32,6%). Organizacje zatrudniające od 500 do 999 osób stanowiły 25,6%, a 1000—2000 zatrudnionych posiadało 23,2% zakładów pracy (tabela 1).

Tabela 1

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH ORGANIZACJI GOSPODARCZYCH						
Wyszczególnienie	Liczba organizacji gospodarczych	Liczba zatrudnionych				
		do 500	500—999	1000—2000	2001—5000	pow. 5000
Ogółem	43	14 (32,6%)	11 (25,6%)	10 (23,2%)	2 (4,6%)	5 (11,6%)
w tym						
Przemysł	37	10 (23,2%)	10 (23,2%)	10 (23,2%)	2 (4,6%)	4 (9,3%)
Budownictwo	2	2 (4,6%)				
Transport i Łączność	3	1 (2,3%)	1 (2,3%)			1 (2,3%)
Gospodarka Komunalna	1	1 (2,3%)				

tów przyrodniczych, w szczególności powierzchni ziemi łącznie z glebą, kopaliny, wody, powietrze atmosferyczne, świat roślinny i zwierzęcy, a także krajobraz, znajdujących się zarówno w stanie naturalnym, jak też przekształconych w wyniku działalności człowieka” [2]. Celem ankiety była próba uzyskania odpowiedzi na pytanie: jakie miejsce w działalności organizacji gospodarczych zajmują problemy ochrony środowiska i w jakim stopniu działalność tych organizacji pozostaje w zgodzie z rygorami, które na nie nakłada obowiązująca już od ponad sześciu lat ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska. Uzasadnieniem podjęcia badań był brak dostatecznej ilości publikacji na temat wpływu Ustawy na modyfikowanie zachowań przedsiębiorstw i jej skuteczność w procesie przywracania równowagi ekologicznej w naszym kraju.

Rozprowadzono 150 formularzy ankiet, lecz tylko 43 organizacje gospodarcze nadesłały odpowiedzi. Fakt ten świadczy o dużej niechęci organizacji gospodarczych do udzielania odpo-

owiedzi na pytania zawarte w ankiecie udzielały osoby zatrudnione na stanowiskach dyrektorów (30,2%), kierowników (30,2%) oraz specjalistów i inspektorów (39,5%). Wykształceniem wyższym legitymowało się 38 respondentów (88,4%), natomiast pozostałych 5 (11,6%) — średnim. Już samo porównanie ilości posiadanych przez organizacje gospodarcze urządzeń służących ochronie środowiska z ilością urządzeń, które wg reprezentantów tychże organizacji powinny one posiadać, obrazuje złą sytuację w tej dziedzinie. Z 43 badanych jednostek aż 9 (20,9%) nie posiadało żadnych urządzeń chroniących środowisko. Pięć spośród nich płaciło kary za zanieczyszczenie środowiska. Ze wszystkich badanych organizacji gospodarczych tylko 17 (39,5%) nie płaciło kar. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę fakt, że spośród 34 organizacji posiadających urządzenia służące ochronie środowiska 21 płaciło kary za naruszenie środowiska, to nasuwa się podejrzenie, że posiadane urządzenia w sposób niedostateczny zmniejszały emisję szkodliwych substancji oraz, że urzędów tych organizacje posiadały zbyt mało w stosunku do potrzeb. Świadczy o tym fakt, że z ogólnej liczby 43 badanych organizacji oczyszczalnie ścieków po-

Tabela 2

WYPOSAŻENIE ORGANIZACJI GOSPODARCZYCH W URZĄDZENIA CHRONIĄCE ŚRODOWISKO

Rodzaj urządzeń	Liczba organizacji	
	posiadających urządzenia	wymagających wyposażenia
Ogółem	34 (79,1%)	43 (100%)
w tym		
— oczyszczalnie ścieków	18 (41,9%)	26 (60,5%)
— urządzenia zmniejszające hałas	10 (23,2%)	25 (58,1%)
— odpylające	26 (60,5%)	27 (62,8%)
— inne	5 (11,6%)	9 (20,9%)

winno posiadać 26 (60,5%), a posiadało 18 (41,9%); urządzenia zmniejszające hałas posiadało 10 (23,3%), a powinno posiadać 25 (58,1%); urządzenia odpylające posiadało 26 (60,5%), a powinno posiadać 27 (62,8%), lecz mimo to 7 z nich płaciło kary za emisję szkodliwych substancji do powietrza atmosferycznego (tabela 2). Ponadto tylko w 31 (70,1%) jednostkach urządzenia te pracowały ciągle lub w miarę potrzeby.

Rezultatem niedostatecznego wyposażenia organizacji gospodarczych w urządzenia chroniące środowisko było zanieczyszczenie środowiska, które pociągnęło za sobą nałożenie na sprawców naruszeń kar pieniężnych. Analiza ilości kar płaconych w poszczególnych latach badanego okresu (1978—1986) pozwoliła na stwierdzenie istotnego związku między nimi a wejściem w życie 1 września 1980 r. ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska, w szczególności zaś jej przepisami karnymi. Otóż w trzech latach poprzedzających ten fakt, łącznie z 1980 r., średniorocznie cztery z badanych przedsiębiorstw płaciło kary za naruszenie środowiska, natomiast w latach 1981—1986, już ponad 12. Jeszcze wyraźniejsze oddziaływanie przepisów karnych Ustawy na organizacje gospodarcze można dostrzec analizując wysokość naliczonych kar w poszczególnych latach badanego okresu (tabela 3).

Otóż w latach 1978—1980 na badane organizacje nałożono łącznie średnio około 750 tys. zł kar rocznie, natomiast w latach 1981—1986 już łącznie prawie 14,5 mln zł rocznie. Jeśli nawet uwzględnimy fakt, że w tym drugim okresie umorzono kary na kwotę prawie 38 mln zł, to i tak organizacje gospodarcze zapłaciły łącznie przeciętnie ponad 8 mln zł kary w ciągu roku. Różnica między ilością i wysokością kar płaconych przed i po wejściu w życie Ustawy jest, jak widać, istotna. Do 1985 r. wysokość kwot naliczonych kar bardzo znacznie rosła. Dopiero w 1986 r. stwierdza się zmniejszenie ilości naliczanych kar, jak i istotne obniżenie ich wysokości (tabela 3). Zjawisko to mogło być częściowo skutkiem faktu, że badania przeprowadzono na przełomie roku 1986 i 1987, kiedy nie wszystkie informacje z 1986 r. były dostępne. Niewykluczone jest jednak, że właśnie w tymże roku, w sześć lat po wejściu w życie Ustawy, zaobserwowano pozytywną reakcję na jej przepisy, wyrażającą się zmniejszeniem

ilości i jakości naruszeń środowiska podlegających karze. Potwierdzenie, względnie odrzucenie takiego wniosku oraz jego uogólnienie umożliwi planowana kontynuacja pogłębionych i rozszerzonych badań.

Kolejnym problemem, wiążącym się ze sprawą ochrony środowiska w organizacjach gospodarczych, jest m. in. gospodarka odpadami. Analiza materiału liczbowego daje w tym wypadku podstawy do umiarkowanego optymizmu. Odpady powstają w 41 (95,3%) badanych organizacjach i w 38 (88,4%) są wykorzystywane zaś w 24 (55,8%) nadal prowadzi się prace nad ich szerszym wykorzystaniem. Ten korzystny obraz gospodarki odpadami pomniejsza nieco fakt, że w 2 (4,6%) organizacjach płaćących kary za składowanie odpadów nie prowadzi się takich prac.

Podobnie korzystnie przedstawia się sytuacja w sferze pośrednio związanej z ochroną środowiska, tj. w zakresie prac nad zwiększeniem trwałości i poprawą jakości produkowanych wyrobów lub świadczonych usług. W 35 (81,4%) organizacjach prowadzone są prace nad zwiększeniem trwałości i poprawą jakości wyrobów, czego wynikiem było uzyskanie poprawy jakości w 30 (69,8%) i zwiększenie trwałości wyrobów w 13 (30,2%) organizacjach. Analiza pozostałych zagadnień nie przedstawia już jednak tak korzystnego obrazu. Mimo obowiązku uwzględniania w działalności jednostek organizacyjnych zadań związanych z ochroną środowiska, jedynie w 27 (62,8%) organizacjach gospodarczych kryterium decyzyjnym jest również uciążliwość dla środowiska, ale tylko w 21 (48,8%) przypadkach wywarły one decydujący wpływ na podjęcie przez nie różnych przedsięwzięć (wstrzymanie produkcji, zakupienie lub wymiana urządzeń itp.). Ponadto 15 (34,9%) badanych organizacji nie posiadało w latach 1978—1986 planu, względnie programu ochrony środowiska, a jedynie 17 (39,5%) opracowywało go systematycznie, przy czym tylko w 4 (9,3%) przypadkach zrealizowano wszystkie jego założeń, natomiast w 11 (25,6%) — większość. Podobnie wygląda sytuacja, jeśli chodzi o zhar-

Tabela 3

WYSOKOŚĆ KAR ZA ZANIECZYSZCZANIE ŚRODOWISKA

Rok	Wysokość kar w zł	
	naliczonych	umorzonych
1978	242 900	—
1979	876 787	—
1980	1 131 370	—
razem średnio- rocznie	2 251 057 750 352	— —
1981	697 156	—
1982	600 683	—
1983	12 127 501	8 000 000
1984	16 762 537	10 685 854
1985	45 870 087	19 045 817
1986	10 848 651	—
średnio- rocznie	86 906 615	37 731 671
razem	14 484 436	6 288 612

monizowanie planów produkcji z potrzebami ochrony środowiska. Miało to miejsce jedynie w 25 (58,1%) organizacjach gospodarczych. Również w systemie ocen działalności społeczno-gospodarczej zakładów pracy ochrona środowiska nie zajmuje należnego sobie miejsca. Zagadnienia te uwzględniane są zaledwie w 27 (62,8%) przypadkach. Znamienny jest fakt, że właśnie te organizacje gospodarcze, na których ocenę wpływają także w/w zagadnienia, posiadały program jego ochrony. Natomiast na 15 organizacji nie posiadających programu ochrony środowiska, w 11 nie uwzględnia się (w systemie ich ocen) spraw związanych z ochroną środowiska. Koszt ochrony środowiska uwzględnia się zaledwie w 13 (30,2%) organizacjach gospodarczych. Godny podkreślenia jest fakt, że są to właśnie te zakłady pracy, w których zagadnienia ochrony środowiska zajmują ważne miejsce, w ośmiu z nich systematycznie opracowywany jest program jego ochrony, plany działalności są zharmonizowane z potrzebami ochrony środowiska, a ponadto zagadnienia ekologiczne uwzględniane są w systemie ocen ich działalności gospodarczej.

Bardzo niepokojące jest to, że 7 (16,3%) organizacji gospodarczych nie interesuje się zbieraniem informacji dotyczących ochrony środowiska. Do najczęściej wymienianych źródeł, z których organizacje gospodarcze czerpią informacje dotyczące ochrony środowiska należą: literatura fachowa i czasopisma, przepisy i badania stacji sanitarno-epidemiologicznych, miejskie i wojewódzkie wydziały ochrony środowiska oraz szkolenia.

Godny uwagi jest fakt, że mimo wyraźnego obowiązku instalowania aparatury kontrolno-

-pomiarowej i prowadzenia niezbędnych pomiarów, jedynie 25 (58,1%) organizacji gospodarczych prowadzi pomiary stężeń substancji zanieczyszczających środowisko. Natomiast 5 z płacących kary nie prowadziło ich, lekceważąc tym samym przepisy ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska.

Wnioski

1. Ochrona środowiska w dalszym ciągu nie znajduje w organizacjach gospodarczych należnego sobie miejsca, co wyraża się m. in. w nieprzestrzeganiu przepisów obowiązujących od ponad 6 lat Ustawy.
2. Wyposażenie organizacji gospodarczych w urządzenia chroniące środowisko jest niedostateczne, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym.
3. Jednym ze skuteczniejszych bodźców, skłaniających organizacje gospodarcze do uwzględniania problemów środowiska naturalnego w swojej działalności, jest obecność w systemach ocen zakładów pracy faktów występowania naruszeń środowiska, ich brak bądź wyeliminowanie.
4. Dotychczasowe działania mające na celu ochronę środowiska są w dalszym ciągu niewystarczające, nie przyczyniają się bowiem do znaczącego zmniejszenia jego zanieczyszczenia.

LITERATURA

1. A. GINSBERT-GEBERT: Ekonomiczne i socjologiczne problemy ochrony środowiska. Ossolineum, Wrocław 1985.
2. Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska. Dz. U. PRL nr 3 z dnia 11.02.1980 r.

K. Kubacka-Góral

APPROACH TO POLLUTION CONTROL PROBLEMS IN THE ENTERPRISES OF SOUTH-WEST POLAND

Besides legal, or social, rules and regulations, there should be assessments of fines in order to enable appropriate environmental policy and management. Industrial enterprises should be fined heavy penalties for knowingly discharging harmful effluents or emitting harmful air pollutants. Information gathered

from reconnoitring polls shows that, despite the Pollution Control Act which has been in force for 6 years now, the discharges and emissions from industrial enterprises violate water and air quality standards. Since the violators are predominantly state-controlled enterprises, the state can ban their environmental policy by squaring up with them not only on their productivity or rate of production, but on their approach to environmental pollution control as well.